

VALJANOST OBUHVATA

Prvi rezultati popisa 1971. objavljeni su u zaista rekordnom vremenu. Već mjesec dana nakon izvršenog popisa objavljeni su podaci o broju stanovnika, domaćinstava, stanova i »osoba na privremenom radu u inozemstvu«, po općinama, republikama i autonomnim pokrajinama. Pet mjeseci nakon popisa tiskani su konačni podaci o broju i strukturama »osoba na privremenom radu u inozemstvu«. Pored različitih publikacija u kojima su republički i pokrajinski zavodi za statistiku objavili podatke popisa za područje svoje nadležnosti, za čitavu Jugoslaviju (do prosinca 1971. god.) tiskane su slijedeće statističke publikacije, u kojima su i podaci o popisu »osoba na privremenom radu u inozemstvu«:

1. Prvi rezultati popisa stanovništva i stanova od 31. marta 1971. godine, Statistički bilten br. 662, Savezni zavod za statistiku, Beograd, april 1971.

2. Lica na privremenom radu u inostranstvu prema popisu stanovništva i stanova 1971. god., Statistički bilten br. 679, Savezni zavod za statistiku, Beograd, avgust 1971.¹²

U uvodnim »objašnjenjima i napomenama« koje su dane uz objavljene rezultate popisa »osoba na privremenom radu u inozemstvu« stoji tvrdnja da »broj lica na privremenom radu u inozemstvu dobijen iz građe posljednjeg popisa treba smatrati realnim«. I dalje: »Ova ocena bazira na analizi prvih rezultata popisa i ranije procenjenog broja očekivanog ukupnog stanovništva«. U bilješci uz ovu tvrdnju dato je slijedeće objašnjenje: »Procena stanovništva bazirala je na podacima popisa stanovništva 1961. godine, na egzaktnim podacima o prirodnom priraštaju i na saldu spoljne migracije u međupopisnom periodu (1. april 1961 — 31. mart 1971.)«. U odnosu na ovu procjenu »razlika je svega 155 000 ili 0,8% od ukupno popisanih lica. U popisu 1961. godine u odnosu na očekivani (procenjeni) broj popisano je bilo 293 000 lica manje ili 1,6%¹³ Organizator popisa nadalje smatra da među ovih 155 000 osoba koje nisu obuhvaćene popisom 1971. može biti i izvjestan broj »osoba na privremenom radu u inozemstvu«, »ali taj broj ne može nikako biti svih 155 000. Taj broj može biti samo znatno manji, jer, kako je već pomenuto, sa pojavom izvjesnog neobuhvata u popisima računa se u svim zemljama. Ne bi bilo realno idealizirati 100% obuhvat ostalog dela stanovništva, te čitav manjak u odnosu na procenjeni (očekivani) broj pripisati samo neobuhvatu građana na radu u inozemstvu«. ¹⁴ Zaključna tvrdnja glavnog organizatora popisa 1971. u vezi s vlastitom ocjenom obuhvata popisa je slijedeća: »Rezultati popisa stanovništva o licima na privremenom radu u inozemstvu mogu se ceniti čak vrlo realnim, kako oni koji se odnose na ukupan broj, tako i oni koji se odnose na strukture ovog kontingenta«.

¹² U daljnjem citiranju skraćeno: »Statistički bilten br. 679«.

¹³ Statistički bilten br. 679, str. 5.

¹⁴ Ibidem, str. 6.

Postoji više razloga zbog kojih nije moguće prihvatiti ovako povoljnu ocjenu obuhvata radnika u inozemstvu u popisu 1971.

U prvom redu treba ukazati da u dobnim skupinama u kojima se stanovništvo najlakše odlučuje na migriranje, tj. između 20 i 29 godina, postoji znatno veća razlika između broja stanovnika Jugoslavije koji se mogao očekivati u toj dobnoj skupini na osnovi popisa 1961. god. i broja koji je popisano 1971. god. U dobi između 20 i 29 godina 1971. god. popisano je 3 045 545 stanovnika Jugoslavije, odnosno 165 500 ili 5,3% manje nego što ih je u dobnoj skupini 10—19 godina bilo popisano 1961. god. Razumije se da se čitav taj manjak ne može pripisati broju umrlih u toj dobnoj skupini u međupopisnom razdoblju. To se najbolje vidi iz činjenice što je već u dobnoj skupini 30—39 godina broj stanovnika Jugoslavije 1971. god. bio svega 3,1% manji od broja koji je deset godina ranije popisano u skupini 20—29 godina. Pri tome treba imati u vidu da je i u toj dobnoj skupini jedan dio razlike u broju popisanih osoba rezultat neobuhvata radnika na radu u inozemstvu.

U nastavku će se nastojati ukazati i na nekoliko drugih razloga koji svjedoče o manjku obuhvata radnika u inozemstvu u popisu 1971. god.

1. Od svih osoba na radu u inozemstvu popis 1971. namjeravao je obuhvatiti samo one kojima je rad u inozemstvu privremen

Iz naprijed izloženih uvodnih »objašnjenja i napomena« koje su objavljene uz rezultate popisa »osoba na privremenom radu u inozemstvu« proizlazi kao da je želja organizatora popisa bila da se obuhvate svi radnici koji su na radu u inozemstvu, a ne samo osobe koje su tamo privremeno. Inače bi bilo suvišno nastojanje organizatora da ukaže kako se manjak od 155 000 osoba, u odnosu na ukupan očekivani broj stanovnika Jugoslavije 1971. godine, ne odnosi u cjelini na »osobe privremeno zaposlene u inozemstvu«. Naime, nigdje se u »objašnjenjima i napomenama« ne navodi da se manjak od 155 000 osoba, ili jedan njegov dio, može odnositi na radnike koji su na radu u inozemstvu, a koje davaoci podataka nisu smatrali »na privremenom radu u inozemstvu«, pa zbog toga nisu uvršteni u popis. Čim se u metodološkim uputstvima za popis navodi da se popisom obuhvaćaju osobe na »privremenom« radu u inozemstvu, znači da ima i onih koji su otišli, a čiji se boravak u inozemstvu ne smatra privremenim nego stalnim. To su tzv. ekonomski emigranti koji popisom nisu obuhvaćeni. Zbog toga u prvom redu treba konstatirati da metodologijom popisa 1971. nije predviđen, ni u popisu ostvaren, obuhvat svih radnika na radu u inozemstvu, nego samo onih za koje su davaoci podataka, na osnovi sasvim proizvoljne procjene smatrali da im je boravak na radu u inozemstvu privremen.

Osim toga, kako je metodologijom popisa 1971. ostavljena mogućnost da davaoci podataka proizvoljno ocjenjuju »privremenost«, kao i zbog činjenice da pojam »privremenosti« nije ni za popisivače dovoljno objašnjen, postoji velika vjerojatnost da mnoge osobe koje će se još u trajanju njihove aktivne dobi vratiti s rada u inozemstvu nisu obuhvaćene kao »osobe na privremenom radu u inozemstvu«, a da su tim pojmom obuhvaćene one koje se neće nikada vratiti u zemlju. Poznavajući slabe uvjete za povratak naših radnika iz inozemstva, može se zaključiti da je broj onih koji su popisani, a nisu

na privremenom radu, veći od broja onih kojim nisu popisani, a nalaze se na privremenom radu u inozemstvu.

2. Metodologijom je predviđeno da izvjestan broj »osoba na privremenom radu u inozemstvu« neće biti popisano

I samom metodologijom popisa predviđeno je da će jedan dio osoba, za koje bi se moglo pretpostaviti da su na »privremenom« radu u inozemstvu, ostati nepopisane. Na više mjesta u citiranoj publikaciji »Program, metodologija...« ukazuje se na mogućnost da jedan dio osoba ostane nepopisan. Tako se izričito navodi: »Mora se istaći da se ipak ne može obezbijediti potpuni obuhvat onih radnika (misli se na one koji su na privremenom radu u inozemstvu — primjedba I. B.), jer se za izvjestan broj neće u zemlji naći osobe koje će o njima moći dati podatke.«¹⁵ Ili: »...ako u naselju u kojem su ove osobe stalno naseljene nema članova domaćinstva ili susjeda koji o njima mogu dati podatke, neće moći obuhvatiti popisom ove osobe.«¹⁶ To je bio razlog slanja popisivača u naša diplomatsko-konzularna predstavništva u zemljama rada.

Sve to ukazuje na opravdanost konstatacije da je jedan dio osoba koje su na radu u inozemstvu ostao nepopisan jer u naseljima njihova stalnog boravka nije bilo osoba koja bi o njima mogla dati podatke potrebne za popis.

Razumljivo je da je zbog ovoga obuhvat »osoba na privremenom radu u inozemstvu« trebao biti manji u gradskim aglomeracijama, gdje ljudi u odnosu na rodbinu i susjede žive individualnije, nego u seoskim. Rezultati popisa »osoba na privremenom radu u inozemstvu« potvrđuju ovu pretpostavku.

3. Anketiranjem u SR Hrvatskoj utvrđena nejednaka primjena metodologije popisa

Da bi utvrdio, kako su organizatori popisa u pojedinim općinama shvatili »Uputstvo za općinske popisne komisije...«, odnosno kriterije za popisivanje radnika na radu u inozemstvu, Odjel za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu uputio je 7. 6. 1971. god. dopis svim predsjednicima općinskih skupština u SR Hrvatskoj (prilog 1). Uz ovaj dopis priložen je Upitnik (prilog 2). Predsjednici općinskih skupština u SR Hrvatskoj zamoljeni su da priloženi Upitnik popuni predsjednik ili neki član općinske popisne komisije.

Na ovu anketu odgovorile su 64 općine. Od ukupno 105 općina u SR Hrvatskoj 41 općina nije odgovorila.

Od prispjelih odgovora u 12 slučajeva nije ispunjen Upitnik, nego je odgovoreno da je postupljeno prema tiskanom »Uputstvu za općinske popisne komisije...« koje je izdao Savezni zavod za statistiku ili prema usmenim uputstvima instruktora.

Upitnik koji je bio priložen dopisu ispunile su i poslale 52 općine. Od toga je u 31 Upitniku u svih 10 slučajeva boravka na radu u inozemstvu odgovoreno »da«, tj. instruktori popisa su u svim slučajevima upućivali popisivače da te osobe obuhvate pojmom »privremenog rada u inozemstvu«. U jednom Upit-

¹⁵ Program, metodologija ..., str. 18, točka 54. Slično str. 21, točka 63.

¹⁶ Ibidem, str. 24, točka 76.

niku na sve primjere odgovoreno je »ne«. U ostalih 30 Upitnika za pojedine slučajeve odgovoreno je različito. Od tih 30 Upitnika broj odgovora »ne« za pojedine slučajeve bio je slijedeći: slučaj broj 1 u 14 Upitnika »ne«, br. 2 u 10, br. 3 u 8, br. 4 u 11, br. 5 u 5, br. 6 u 1, br. 7 u 12, br. 8 u 4, br. 9 u 1 i na pitanje br. 10 u 2 Upitnika odgovoreno »ne«.

Iz izloženog proizlazi da ni instruktori popisa u SR Hrvatskoj nisu bili jedinstveni u tome kako treba uputiti popisivače da postupe u pojedinim slučajevima. O tome najbolje svjedoče pismene primjedbe koje su navedene na kraju Upitnika ili u popratnim dopisima, pristiglim uz ovo anketiranje pojedinih općinskih skupština.

Najveći broj pismenih primjedbi od općina koje nisu ispunile Upitnik kao i od onih koje su ga ispunile, mogao bi se okarakterizirati slijedećim riječima dopisa iz jedne primorske općine:

»Napominjemo da su se popisivači kod prikupljanja podataka o osobama koje se nalaze u inostranstvu striktno pridržavale uputstva Saveznog zavoda za statistiku štampanog za popisivače i instruktore«.

Međutim, iz druge primorske općine dobivena je slijedeća primjedba: »... Smatramo da Zakon o popisu i data uputstva nisu detaljnije razjasnili tu problematiku, što je imalo posljedica koje se ogledaju u nesigurnom prikazu datih podataka broja radnika zaposlenih na privremenom radu u inozemstvu«.
(Potpis instruktora)

Iz jedne općine u srednjoj Hrvatskoj jedina napomena na kraju Upitnika je bila: »Ni uputstva nisu utvrdila potrebne kriterije.« (Potpis člana popisne komisije).

Tajnik Popisne komisije iz veće primorske općine napomenuo je uz Upitnik: »Obuhvat naših građana u inozemstvu bio je neprecizan, nepotpun i ne-definiran, ... nismo imali nikakav definirani kriterij obuhvata građana u inozemstvu«.

Iz pismenih napomena vidi se da je u većini općina poštivan kriterij »privremenost«, koji su ocjenjivali davaoci podataka. Međutim, iz tih pismenih napomena proizlazi da su u mnogim općinama popisivani svi, bez obzira da li davaoci podataka smatraju da će se vratiti ili ne. Za to mogu poslužiti slijedeće pismene napomene koje su prikupljene iz pojedinih općina:

»Uvjerenja smo da popisom nismo propustili nikoga tko je privremeno u inozemstvu na radu, čak smatramo da postoje slučajevi da su neke osobe popisane kao privremeno odsutne na radu u inozemstvu, a u stvari su odsutni i stalno nastanjeni u stranoj zemlji«. (Tajnik Općinske popisne komisije)

»... sva lica koja se nalaze u inozemstvu a nemaju stalnu iseljeničku dozvolu trebala su biti obuhvaćena popisom sa tretmanom privremeno zaposlenih u inozemstvu. U skladu s tim, bili su svi popisivači na našem području upućeni da tako i postupe«. (Republički instruktor)

»Popisivači koji su radili na popisu stanovništva na području općine..., bili su prema datim uputstvima dužni evidentirati — popisati sve naše građane koji se nalaze u inostranstvu, bez obzira na zemlju u koju su otišli i na godinu u kojoj su otišli u inostranstvo«. (Član Općinske popisne komisije)

»Prema instrukcijama koje nam je dao republički instruktor za popis stanovništva i stanova, popisivači su bili upućeni da popišu sve stanovnike koji su poslije rata napustili teritorij općine, bez obzira na koji su način i iz kojeg razloga otišli u inostranstvo. Popisivači su bili upućeni da popišu i one koji su emigrirali u toku rata, ukoliko je njihova porodica inzistirala da se upišu.« (Instruktor i tajnik Općinske popisne komisije)

O različitom odnosu prema popisivanju političkih emigranata svjedoče slijedeći citati iz dviju napomena različitih općinskih skupština:

»Popisivači su upućeni da ne popišu jedino one osobe koje su prije ili u toku, odnosno neposredno poslije rata, otišle u inozemstvo kao narodni neprijatelji, kao i članove njihovih obitelji koji su im se kasnije legalno priključili.« (Tajnik Općinske popisne komisije)

»Popisani su jednim dijelom i politički emigranti, a nastojali su se obuhvatiti svi radnici koji su prešli granicu ilegalno, bez obzira da li se vraćaju u zemlju ili bilo gdje da se nalaze.« (Republički instruktor)

Analizirajući odgovore na pojedina pitanja u Upitniku i napomene koje su dane uz odgovore, može se bez dvojbe zaključiti da je u primorskom dijelu SR Hrvatske, u odnosu na unutrašnjost, postojao različit kriterij kod popisivanja osoba koje su otišle na rad u prekomorske zemlje. U primorskom dijelu SR Hrvatske, gdje se odlazak na rad u prekomorske zemlje poslije rata gotovo kontinuirano nastavlja na predratno iseljavanje, osobe koje su poslije rata otišle na rad u prekomorske zemlje popisane su u malom postotku. U unutrašnjosti SR Hrvatske osobe koje su zbog zaposlenja otišle u prekomorske zemlje najčešće su tretirane podjednako kao i osobe u evropskim zemljama. To ne znači da su u unutrašnjosti Hrvatske obuhvaćene popisom sve osobe koje su otišle na rad u prekomorske zemlje. Tako je npr. u općini Daruvar popisano na »privremenom« radu u Australiji 49 osoba, a anketom, koja je imala potpuni obuhvat i koju su u ljetu 1971. god. sprovele društveno-političke organizacije općine Daruvar, utvrđeno je da je nakon 1953. god. iselilo u Australiju 59 domaćinstava s ukupno 174 člana. Ako u ovom slučaju pretpostavimo da svako domaćinstvo ima samo jednog aktivnog člana, proizlazi da najmanje 10 aktivnih osoba koje su iz općine Daruvar otišle u Australiju nisu obuhvaćene popisom.

Ovaj daruvarski primjer pokazuje ujedno da je u nekim općinama obuhvaćen na »privremenom« radu u Australiji relativno veliki broj osoba koje su otišle u tu zemlju iako se samo za mali dio može pretpostaviti da im je boravak u Australiji privremen. Primjer u općini Daruvar pokazuje da se kod većine koji su otišli u Australiju zaista ne radi o privremenom boravku u toj dalekoj zemlji jer su otišli s čitavom porodicom ili su se odvojili od domaćinstva da bi u Australiji osnovali novo, a vrlo često su prije odlaska prodali čitavu nepokretnu i pokretnu imovinu.

Iz većine napomena općinskih skupština proizlazi da je na njihovom području uspješno obavljen popis »osoba na privremenom radu u inozemstvu«. Možda to djelomično treba tumačiti činjenicom što su napomene pisale osobe koje su bile neposredno zadužene za uspješno obavljanje popisa. Ipak, primljene su i napomene osoba koje su učestvovala u organizaciji popisa a izražavaju nezadovoljstvo s obuhvatom radnika u inozemstvu. To mogu ilustrirati slijedeće napomene:

»Mišljenja smo da jedan dio stanovništva nije obuhvaćen popisom kao privremeno zaposleni — a to su članovi obitelji koji su pokazani u popisu pod šifrom 5 — (privremeni boravak članova porodice u inozemstvu) jer su popisivači uzimali stanje u odlasku, a pojedini članovi (žena i djeca) nakon pet — šest godina postali su punoljetni i zaposlili se te nisu prikazani u podacima privremeno zaposleni u inostranstvu« (Republički inspektor i tajnik Općinske popisne komisije).

»Postoji mogućnost da u seljačkim domaćinstvima mlađe osobe, koje nemaju svoja posebna domaćinstva, nisu obuhvaćene kao osobe na radu u inozemstvu.«

Osim toga, u vrijeme popisa jedan dio osoba na radu u inozemstvu bio je kod svojih kuća, pa su se vjerojatno neki od njih dali popisati kao stalno prisutni u mjestu stalnog boravka.

U statističkom krugu, . . . selu . . . , gdje je provedena kontrola obuhvata, kontrolor je ustanovio da je ispušteno jedno domaćinstvo od 3 člana, koje se nalazi na privremenom radu u inozemstvu. Za vrijeme popisa jedno njihovo dijete je bilo prisutno u selu . . . , kod njihovih prijatelja, ali ni ono nije bilo popisano.« (Član Općinske popisne komisije)

»Opće je mišljenje stručnog štaba koji je djelovao i radio direktno na popisu da o b u h v a t osoba u inozemstvu nije točan i da je manji za 15—20%. Ova konstatacija vrijedi za naše područje, a smatramo da bi se vjerojatno mogla prihvatiti i za širu društveno-političku zajednicu.« (Tajnik Općinske popisne komisije)

I pismeni osvrti na popis radnika u inozemstvu u Popisu 1971. g. koji su primljeni od nekoliko općinskih zavoda za zapošljavanje u SR Hrvatskoj, ukazuju da su u većem broju općina stručnjaci u tim zavodima zadovoljni obuhvatom vanjskih migranata. Iz ponekih općinskih zavoda za zapošljavanje stigle su i dosta kritične primjedbe na obuhvat popisa. Tako npr. u pismu jednog općinskog zavoda srednje Hrvatske stoji: »Smatramo da je taj popis 90% tačan u općini . . . i . . . , dok je postupak tačnosti u općini . . . daleko manji«. Ili drugi citat, također iz jednog općinskog zavoda za zapošljavanje u srednjoj Hrvatskoj: »Na području općine . . . popis nije uspio . . .« U jednom primorskom zavodu za zapošljavanje dana je na popis slijedeća primjedba:

»Prema posljednjem popisu stanovništva, koji je imao većih poznatih manjkavosti, s područja . . . zavoda na radu u inozemstvu nalazi se 31. 3. 1971. god. . . osoba. Taj podatak ne može se uzeti kao točan, jer prilikom popisa tom pitanju nije bila posvećena odgovarajuća pažnja, osim donekle u općinama . . . i . . .«.

Napomene uz Upitnike iz nekih općinskih skupština u SR Hrvatskoj upućuju na zaključak da se manji obuhvat može očekivati u gradskim naseljima. Primjer za to je slijedeći citat:

» . . . smatramo da je popisom izvršen potpun obuhvat na selu, dok je na gradskom području postojala mogućnost da popisom nisu obuhvaćene čitave porodice koje su napustile naše područje i otišle na privremeni rad u inozemstvo«. (Općinski instruktor)

Iz svega proizlazi da su u SR Hrvatskoj osobe koje su bile zadužene za uspješnu realizaciju popisa imale različit kriterij »p r i v r e m e n o s t i« kod po-

pisa osoba na »privremenom radu u inozemstvu«. Ako su tako različiti kriteriji imali općinski i republički instruktori, lako je pretpostaviti da je još veća neusklađenost bila kod popisivača.

Općenito se može reći da se u većem broju općina SR Hrvatske nastojalo popisati sve osobe koje su na radu u inozemstvu, pa i one za koje se teško može pretpostaviti da će se u dogledno vrijeme vratiti. To je osnovni razlog da rezultat popisa pokazuje relativno veliki broj osoba na »privremenom« radu i u prekomorskim zemljama.

Opravdano je pretpostaviti da su neusklađenost u kriteriju »privremeno« i nastojanje popisivanja što većeg broja vanjskih migranata, bez obzira na »privremeno« njihova boravka u inozemstvu, postojali i u drugim republikama.

4. Rezultati popisa ne podudaraju se sa statističkim izvorima zemalja rada

Sve zemlje koje zapošljavaju stranu radnu snagu ili primaju doseljenike redovito imaju o tome pouzdaniju statističku evidenciju. Unatoč tome što i ta evidencija može biti manjkava, ona je svakako najpouzdanija osnova za kvantificiranu ocjenu obuhvata radnika u inozemstvu u zadnjem popisu stanovništva Jugoslavije, jer zemlje imigracije općenito imaju dobro organiziranu statističku službu i rigorozno evidentiraju zapošljavanje i useljavanje stranaca. Nedostaci u obuhvatu stranaca u zemljama imigracije mogu se odnositi na izvjestan postotak neevidentiranih stranih radnika koji se zapošljavaju bez dozvole rada, najčešće s tzv. turističkom vizom.

U nekim zemljama imigracije objavljeni su statistički podaci o broju stranih radnika po zemljama porijekla za isti dan u kojem je vršen popis stanovništva Jugoslavije (SR Njemačka, Švedska). Neke zemlje imaju podatke o broju stranih radnika sredinom 1971. god. (Australija, SAD), a druge krajem 1970. god. (Švicarska, Francuska i dr.). Osim toga, svaka zemlja imigracije ima specifične kriterije u statističkom obuhvatu stranih radnika.

Da bi se što bolje usporedio obuhvat radnika dobiven popisom sa statističkim podacima zemalja rada, bilo je nužno ne samo prikupiti statističke podatke o broju jugoslavenskih radnika u svakoj zemlji rada, i to na dan 31. 3. 1971. god. ili dan koji je najbliži tom datumu, nego isto tako upoznati i analizirati način prikupljanja podataka, kao i valjanost obuhvata u svakoj od zemalja imigracije.

U tabelarnom upoređenju, koje se daje po zemljama rada, posebno su grupirane evropske, a posebno prekomorske zemlje, jer je i obzirom na metodologiju popisa trebalo pretpostaviti da će obuhvat zaposlenih u prekomorskim zemljama biti manji od obuhvata radnika koji su na radu u zemljama Evrope (tab. I). Korišćenjem statističkih podataka zemalja imigracije nastojalo se dati najpoptrebniju procjenu kojom je korigiran obuhvat popisa stanovništva Jugoslavije 1971. god., tako da procijenjen i zaokružen broj jugoslavenskih radnika, koji je dan na osnovi statistika pojedinih zemalja rada, predstavlja sigurno najniži podatak i procjenu o broju radnika iz Jugoslavije u tim zemljama. Za svaku od zemalja imigracije jugoslavenskih radnika u nastavku se daje kratak prikaz dokumentacijske osnove o broju radnika zaposlenih 31. 3. 1971. god.:

T a b. I: Usporedni pregled obuhvata radnika u inozemstvu u popisu stanovništva Jugoslavije 1971. god. i statističkih podataka zemalja imigracije o broju jugoslavenskih radnika 31. 3. 1971.

T a b. I: Number of emigrant workers in individual countries of immigration according to the Yugoslav census and to the statistics of the countries of immigration — on 31 March, 1971

1. country of employment; 2. according to the Yugoslav census; 3. statistical figures of the countries of immigration; 4. not covered by the census (in %); 11. Austria; 12. France; 13. West Germany; 14. Switzerland; 15. Sweden; 16. the Benelux countries; 17. other European countries; 18. unknown in Europe; 19. European countries, total; 20. United States; 21. Australia; 22. Canada; 23. other overseas countries; 24. unidentified overseas countries; 25. overseas countries, total; 26. Grand total

Zemlja rada		Obuhvat u popisu stanovništva Jugoslavije*	Statistički podaci zemalja imigracije**	Manjak obuhvata popisa u %
	1	2	3	4
Austrija	11	82 957	90 000	7,8
Francuska	12	36 982	39 500	6,4
SR Njemačka	13	411 503	436 500	5,7
Švicarska	14	21 201	25 000	15,2
Švedska	15	16 359	22 500	27,3
Zemlje Beneluksa	16	7 358	11 000	33,1
Ostale zemlje Evrope	17	14 068	15 500	9,2
Nepoznato u Evropi	18	6 441***	7 000	8,0
Evropske zemlje Ukupno	19	596 869	647 000	7,7
SAD	20	16 368	33 000	50,4
Australija	21	40 168	60 000	33,1
Kanada	22	13 579	41 000	66,9
Ostale izvanevropske zemlje	23	4 114	8 000	48,6
Nepoznato u izvanevropskim zemljama	24	810***	1 500	46,0
Izvanevropske zemlje Ukupno	25	75 039	143 500	47,7
SVEUKUPNO	26	671 908	790 500	15,0

* Statistički bilten br. 679, str. 9.

** Zaokruženi brojevi na osnovi statističke dokumentacije zemalja imigracija i proračuna koji su navedeni i objašnjeni u tekstualnom dijelu uz analitički prikaz broja radnika iz Jugoslavije u pojedinoj zemlji rada.

*** Vidi tekstualno objašnjenje u poglavlju: Ostale zemlje Evrope

Austrija. Dana 15. 3. 1971. god. bilo je u Austriji 69 386 radnika iz Jugoslavije, zaposlenih u okviru »kontingenta« kojim se u Austriji za svaku godinu utvrđuje broj stranih radnika koji se mogu zaposliti u pojedinim regijama i privrednim granama.¹⁷ Mjesec dana kasnije bilo je istim statističkim obuhvatom

¹⁷ Sve podatke o broju stranih radnika u Austriji prikupio je Odjel za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu izravno od Ministarstva za socijalno staranje u Beču.

registrirano u Austriji 75 514 radnika iz Jugoslavije. To znači da je krajem marta 1971. god. broj jugoslavenskih radnika zaposlenih u okviru kontingenta bio blizu aritmetičkoj sredini broja radnika evidentiranih 15 dana ranije i 15 dana kasnije, tj. 72 445.

Kada se 15. 9. 1971. počela voditi evidencija i o radnicima koji su u Austriji zaposleni »normalnim postupkom«, utvrđeno je da podaci za »kontingent« sadrže 84,62% od ukupnog broja evidentiranih radnika iz Jugoslavije. Primijenivši taj odnos i za 31. 3. 1971. god., proizlazi da je 31. 3. 1971. god. bilo zaposleno u Austriji u okviru »kontingenta« i »normalnog postupka« ukupno 85 612 radnika.

U Austriji je u 1971. god. radio relativno velik broj neregistriranih jugoslavenskih radnika. Oko 4 400 neregistriranih radnika, koji su pribrojeni evidentiranim radnicima, najmanji je procijenjeni broj neregistriranih radnika iz Jugoslavije. Taj broj se dobio iz razgovora s predstavnicima raznih austrijskih državnih institucija koje se s različitih aspekata zanimaju za strane radnike.

Iz svega proizlazi da je 31. 3. 1971. god. u Austriji bilo zaposleno najmanje 90 000 radnika iz Jugoslavije, te da popisom u Jugoslaviji nije obuhvaćeno 7,8% radnika.

Francuska. Prema podacima francuskog Ministarstva unutrašnjih poslova 31. 12. 1970. god. boravilo je u Francuskoj 56 691 osoba iznad 16 godina porijeklom iz Jugoslavije.¹⁸ Ako je udio aktivnih među osobama jugoslavenskog porijekla bio isti kakav je utvrđen u Popisu stanovništva Francuske u 1958. god., može se procijeniti da je krajem 1970. god. bilo u Francuskoj 43 800 aktivnih osoba jugoslavenskog porijekla. Ovom broju treba dodati još 2 700 osoba, i to oko 1 500 koji nemaju prijavljen i registriran radni odnos i 1 200 koji su saldo imigracije iz Jugoslavije u Francusku u prva tri mjeseca 1971. god. Prema tome je krajem marta 1971. god. bilo u Francuskoj 46 500 aktivnih osoba porijeklom iz Jugoslavije.

Od navedenog broja treba odbiti političke emigrante, osobe u jugoslavenskim poduzećima koja izvode radove u Francuskoj, jugoslavenske građane koji su zaposleni u jugoslavenskim diplomatskim i trgovačkim predstavništvima i studente. Svi su oni u statističkim podacima francuskog Ministarstva unutrašnjih poslova obuhvaćeni kao Jugoslaveni. Takvih aktivnih osoba bilo je krajem 1970. god. ukupno oko 7 000. Iz svega, dakle, proizlazi da je, prema metodološkim kriterijima koji su primjenjivani prilikom popisa stanovništva Jugoslavije 1971. god., trebalo obuhvatiti 39 500 osoba na radu u Francuskoj. Manjak je, prema tome, oko 2 500 radnika, odnosno 6,4%.

SR Njemačka. Prema evidenciji njemačke službe za zapošljavanje, na dan 31. 3. 1971. god. bilo je u SR Njemačkoj evidentirano 436 262 jugoslavenskih radnika.¹⁹ To znači da je popis u Jugoslaviji obuhvatio 5,7% radnika manje nego ih je istog dana bilo registrirano u njemačkoj službi za zapošljavanje.

¹⁸ Sve podatke o statističkom obuhvatu osoba jugoslavenskog porijekla prikupio je i izvršio gosp. Jean Gomez, šef Francuske delegacije kod Saveznog biroa za poslove zapošljavanja u Beogradu, kojem autor i ovom prilikom izražava veliku zahvalnost.

¹⁹ Amtliche Nachrichten der Bundesanstalt für Arbeit, Nürnberg, Nr. 5, 1971.

Pritom treba imati u vidu da i u SR Njemačkoj ima izvjestan broj naših neregistriranih radnika, a među evidentiranim u njemačkoj službi za zapošljavanje nisu obuhvaćene ni osobe porijeklom iz Jugoslavije koje rade u vlastitim zanatskim i drugim radnjama. Poznato je da jugoslavenski građani u većem broju posjeduju u SR Njemačkoj ugostiteljske radnje, trgovine i sl.

Švicarska. Datum za koji postoje podaci o broju jugoslavenskih radnika u Švicarskoj, a koji je najbliži datumu popisa stanovništva Jugoslavije jest 31. 4. 1971. god. Tada je u Švicarskoj bilo 25 034 jugoslavenskih radnika, i to 19 229 s jednogodišnjim zadržavanjem, 5 105 sezonskih radnika i oko 700 doseljenika.²⁰ Kako je mjesec dana ranije, tj. u vrijeme jugoslavenskog popisa, u Švicarskoj bio nešto manji broj radnika iz Jugoslavije, a budući da i u Švicarskoj ima izvjestan broj jugoslavenskih radnika koji nije registriran, zaključili smo da bi broj od 5 000 radnika iz Jugoslavije bio najniži broj stvarno prisutnih radnika u Švicarskoj u vrijeme popisa 31. 3. 1971. god. Iz toga proizlazi da je popis obuhvatio 15,2% radnika manje nego ih je u vrijeme popisa bilo na radu u Švicarskoj.

Švedska. Najbliži datum jugoslavenskom popisu o broju stranih radnika u Švedskoj je 31. 12. 1970. god. Tada je u Švedskoj bilo 22 573 radnika iz Jugoslavije.²¹ U prva tri mjeseca 1971. god. imigracijski saldo jugoslavenskih radnika u Švedskoj iznosi 1 659 (imigrirali u Švedsku 1 997, a reemigrirali 338).²² Kada se ovaj imigracijski saldo prvih triju mjeseci 1971. god. pribroji broju jugoslavenskih radnika 31. 12. 1970. god., proizlazi da su 31. 3. 1971. god. u Švedskoj bila registrirana 24 232 radnika iz Jugoslavije. Zaokruživanje na 25 000 radnika opravdavamo činjenicom da postoji izvjesni broj neregistriranih jugoslavenskih radnika u Švedskoj. Prema tome popis stanovništva Jugoslavije nije obuhvatio 27,3% radnika zaposlenih u Švedskoj.

Zemlje Beneluksa. Među zemljama Beneluksa najviše jugoslavenskih radnika zapošljava Nizozemska. U datumima najbližim jugoslavenskom popisu stanovništva bio je evidentiran slijedeći broj radnika iz Jugoslavije: 16. 12. 1970. god. 6 404 i 15. 6. 1971. god. 7 246 radnika.²³ U tim podacima nisu uključeni radnici koji su u Nizozemskoj duže od 5 godina i koji dobivaju »stalnu radnu dozvolu«. Iz tih statističkih podataka proizlazi da je u Nizozemskoj bilo u vrijeme popisa oko 7 000 radnika iz Jugoslavije. U nedostatku egzaktnih statističkih podataka za Belgiju i Luksemburg služimo se procjenama naših

²⁰ Izvor: Pismo Savezne policije za strance (Eidgenössische Fremdenpolizei) u Bernu, oznaka S 068.0 Nü/KI, 10. 1. 1972. g. Odjelu za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu.

²¹ Befolkningens Sammansättning 31. XII 1970, Statistiska centralbyran, Stockholm 1971.

²² Izvod iz statističke dokumentacije Državnog zavoda za iseljenička pitanja u Stockholmu (Statens invandrarverk) koji je dostavljen 27. 12. 1971. god. Odjelu za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu.

²³ Statističke podatke o broju stranih radnika u Nizozemskoj dobio je Odjel za migracije Instituta za geografiju Sveučilišta u Zagrebu od nizozemskog Ministarstva za socijalno staranje i narodno zdravlje (Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid, Directoraat-Generaal voor Algemene Belceidsaangelegenheden, 'S-Gravenhage).

diplomatsko-konzularnih predstavništava koje baziraju na poznavanju statističke dokumentacije tih zemalja.²⁴ Iz navedenih izvora proizlazi da je u Belgiji bilo zaposleno oko 3 000, a Luksemburgu oko 1 000 radnika iz Jugoslavije. To znači da je u svim zemljama Beneluksa bilo zaposleno u vrijeme jugoslavenskog popisa 11 000 radnika. Popis, dakle, nije obuhvatio 33,1% zaposlenih u ovim zemljama.

Ostale zemlje Evrope. Korekcija obuhvata popisa jugoslavenskih radnika u ostalim evropskim zemljama izvršena je na osnovi prosječne korekcije navedenih evropskih zemalja. Na osnovi statističke evidencije svih navedenih evropskih zemalja, u njima je 31. 3. 1971. god. u prosjeku bilo 8,35% više jugoslavenskih radnika nego što je obuhvaćeno jugoslavenskim popisom. Zato je broj radnika u ostalim evropskim zemljama, koji je dobiven popisom (14 068), uvećan za 8,35%, i tako proizlazi da se u ostalim evropskim zemljama nalazi ukupno 15 500 radnika.

Nepoznato u Evropi. Razumljivo je da su u objavljenim rezultatima popisa radnika u inozemstvu (Statistički bilten broj 679) svi radnici za koje nije bila poznata zemlja rada svrstani u jednu grupu (zemlja rada = »Nepoznato«). Popisana je ukupno 7 251 osoba s nepoznatom zemljom rada. Pretpostavljamo da evropske i izvanevropske zemlje u tom broju »nepoznatih« učestvuju adekvatno udjelu koji imaju naši vanjski migranti u tim dijelovima svijeta. Taj odnos je 88,83% u evropskim i 11,17% u prekomorskim zemljama, pa je prema tom odnosu 6 441 radnik s nepoznatom zemljom rada uključen u evropske migrante, a 810 radnika u prekomorske.

Broj od 6 441 radnika, za koje se može pretpostaviti da su s nepoznatom zemljom rada u Evropi, korigiran je s prosječnim povećanjem od 8,35%, koje je utvrđeno za pojedinačno navedene evropske zemlje, pa je dobiveno da je u nepoznatim zemljama Evrope u vrijeme popisa bilo na radu 7 000 jugoslavenskih radnika.

Prekomorske zemlje. U tri glavne zemlje poslijeratnog prekomorskog iseljavanja stanovništva Jugoslavije — SAD, Australiji i Kanadi — najpouzdaniji podaci o broju aktivnog stanovništva doseljenog iz naše zemlje dobivaju se na osnovi godišnjih statističkih podataka o useljenicima po državama porijekla. Da bi se iz ovih podataka isključili iseljenici čije je poslijeratno iseljavanje iz Jugoslavije bilo motivirano prvenstveno političkim motivima, isključeni su podaci o doseljavanju stanovništva porijeklom iz Jugoslavije koje se u prekomorske zemlje doselilo prvih godina poslije drugog svjetskog rata.

Podaci o godišnjem broju doseljenika iz Jugoslavije u pojedine prekomorske zemlje odnose se redovito na sve doseljenike, bez obzira na njihovu aktivnost. Na osnovi podataka o udjelu aktivnih doseljenika iz Jugoslavije u

²⁴ Koristeći se tim obavještenjima, Savezni biro za poslove zapošljavanja u svojoj umnoženoj informaciji pod nazivom Aktuelna kretanja na tržištu rada u Zapadnoj Evropi, koja je objavljena u septembru 1971. god., navodi da je krajem 1970. god. bilo u Belgiji 12 000 radnika iz Jugoslavije, od čega je 9 000 stara ekonomska emigracija, a 3 000 migranti iz Jugoslavije na privremenom radu u Belgiji.

Australiju od 1963—1970. god. proizlazi da je udio aktivnih iznosio 54%.²⁵ Kako su se mnoge osobe, koje su se u prekomorske zemlje uselile kao izdržavani članovi domaćinstva (supruge i djeca), naknadno aktivirale, stvarni je udio aktivnih poslijeratnih iseljenika u prekomorskim zemljama znatno veći od 54%. Ipak ovaj udio uzimamo u ovom obračunu, jer je to jedini broj koji se mogao dobiti u statističkim izvorima prekomorskih zemalja imigracije.

I o broju reemigranata iz prekomorskih zemalja postoje vrlo oskudni podaci. U razdoblju od 1959—1970. god. iz Australije se iselilo 2% od ukupnog broja jugoslavenskih doseljenika. Nepoznato je koliko se od toga odnosi na aktivne, a koliko na izdržavane reemigrante. Ukoliko su polovica aktivni reemigranti, slijedi zaključak da je među svim poslijeratnim doseljenicima iz Jugoslavije u Australiju 53% aktivnih doseljenika koji i sada borave u Australiji. Struktura doseljenika iz Jugoslavije slična je i u drugim prekomorskim zemljama imigracije. Nastojeći da budemo što oprezniji u proračunavanju broja doseljenika u prekomorskim zemljama, uzimamo da je od ukupnog broja doseljenika 50% aktivnih radnika koji su i sada zaposleni u tim zemljama.

U SAD je od 1951—1971. god. doselilo ukupno 65 716 osoba porijeklom iz Jugoslavije.²⁶ Pretpostavljajući da je od toga 50% aktivnih, koji su i sada zaposleni u toj zemlji, proizlazi da je u vrijeme popisa bilo u SAD 33 000 radnika iz Jugoslavije, odnosno da popis nije obuhvatio 50,4%.

Od početka 1959. do sredine 1971. god. u Australiju je doselilo ukupno 119 230 osoba iz Jugoslavije.²⁷ Prema proračunu da ih je od ukupnog broja 50% u vrijeme popisa bilo zaposleno, može se procijeniti da je taj broj iznosio oko 60 000, a to znači da manjak u obuhvatu popisa iznosi 33,1%.

U razdoblju 1951—1970. god. u Kanadu je došlo ukupno 82 489 osoba porijeklom iz Jugoslavije.²⁸ Po već ustaljenom proračunu da je od ukupnog broja doseljenika 50% zaposlenih, dobivamo oko 41 000 jugoslavenskih radnika u Kanadi. To znači da popis nije obuhvatio 66,9% svih zaposlenih u Kanadi, a to je ujedno najveći manjak u popisu koji je utvrđen za jednu zemlju.

Broj i korekcija broja radnika u ostalim izvanevropskim zemljama i u nepoznatim zemljama izvan Evrope dobiveni su istim postupkom koji je prethodno izračunat za evropske zemlje.

Prije popisa 1971. god. davane su različite procjene broja jugoslavenskih radnika u inozemstvu i to uglavnom na osnovi statističkih podataka zemalja imigracije. U vrijeme neposredno prije popisa najčešće je broj jugoslavenskih radnika u stranim zemljama bio procjenjivan između 900 000 i 1 000 000. Ovako visoke procjene redovito su rezultat sadržaja statističkih podataka zemalja koje primaju i evidentiraju strane radnike i članove njihovih obitelji. Dok se npr.

²⁵ Australian Immigration — Consolidated Statistics, Izdavač: Department of Immigration, Canberra, No 4, 1970. Statistički podaci o doseljavanju stanovništva Jugoslavije u Australiju opširnije su interpretirani u Biltenu Odjela za migracije, Izdavač: Institut za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, br. 1 i 3, 1972.

²⁶ Statistical Abstract of the United States 1970, U. S. Department of Commerce; Report of the Visa Office 1958—1971, Biro of the Security and Consulat Affairs, U. S. Department of Consulat Affairs.

²⁷ Australian Immigration — Consolidated Statistics, op. cit. No 1, 2, 3, 4. i 5.

²⁸ Immigration Statistics, Izdavač: Canada Immigration Division, Department of Manpower and Immigration, Ottawa, 1967. i 1970.

u statističkim izvorima SR Njemačke, Austrije i Nizozemske daju podaci samo o zaposlenom stranom stanovništvu, u statističkim podacima Francuske, Švedske i nekih drugih zemalja često su obuhvaćeni svi stranci, bez obzira da li su zaposleni ili ne. Nepoznavajući ovu činjenicu, u procjenama se redovito zbraja cjelokupno stanovništvo jugoslavenskog državljanstva u Francuskoj sa zaposlenim radnicima iz Jugoslavije u SR Njemačkoj.

Zbog nepoznavanja sadržaja statističke dokumentacije zemalja imigracije i nakon popisa 1971. god. pojavljivali su se brojni komentari kojima se nastojalo prikazati da je manjak u obuhvatu popisa 1971. god. znatno veći od stvarnog manjka.

5. Zadovoljavajući obuhvat u evropskim i nezadovoljavajući u prekomorskim zemljama

Iz primjene metodologije popisa, koja je utvrđena anketiranjem Općinskih popisnih komisija u SR Hrvatskoj, kao i iz usporedbe rezultata popisa sa statističkim podacima zemalja rada, neosporno proizlazi da nisu jedino popisivani oni koji su na privremenom radu u inozemstvu, tj. samo oni za koje su davaoci podataka pretpostavljali da će se prije ili kasnije vratiti s rada u inozemstvu i nastaviti radom u zemlji. Očito je da su, usprkos službenoj metodologiji popisa, organizatori popisa u općinama kao i popisivači najvećim dijelom nastojali obuhvatiti popisom sve osobe koje su na radu u inozemstvu, bez obzira da li su prema ocjeni davaoca podataka u inozemstvu ili ne.

Unatoč nedvojbenom nastojanju organizatora popisa u općinama i popisivača da popišu sve radnike u inozemstvu, popis 1971. god. nije obuhvatio najmanje 15% osoba koje su se u to vrijeme nalazile na radu u inozemstvu (vidi tab. I). Međutim, u pojedinim zemljama i područjima postoje vrlo velike razlike u obuhvatu. U prvom redu postoje znatne razlike u obuhvatu radnika u evropskim i izvanevropskim zemljama. Dok u izvanevropskim zemljama gotovo polovica radnika nije obuhvaćena popisom (47,7%), u evropskim zemljama nije popisano relativno malen broj (7,7%). Možda bi se iz ove činjenice moglo zaključiti da je to rezultat metodologije popisa, po kojoj je trebalo popisati samo »osobe na privremenom radu u inozemstvu«. Činjenica je da većinu onih koji rade u prekomorskim zemljama ne možemo smatrati privremeno u inozemstvu, ali je isto tako činjenica da se iz evropskih, a posebno izvanevropskih zemalja, pod današnjim uvjetima za povratak, ne može očekivati toliki broj povratnika koliki je dobiven rezultatom popisa. Udio jugoslavenskih vanjskih migranata koji će čitav život, ili u najboljem slučaju čitav ostatak radnog vijeka, provesti u stranim zemljama, neosporno je veći od udjela popisom neobuhvaćenih radnika u inozemstvu.

Sigurno je da su kod nepreciziranog pojma »privremen« instruktori i popisivači najlakše mogli proizvoljno ocijeniti da rad u prekomorskim zemljama nije privremen i da je to osnovni uzrok tako relativno malog obuhvata jugoslavenskih građana koji su na radu izvan Evrope.

Među izvanevropskim zemljama u Australiji je najmanji manjak u obuhvatu zaposlenih. To se prvenstveno tumači shvaćanjem u pojedinim našim

područjima da se u Australiju također ide na privremen rad. Na ovakvo shvaćanje upućuje i međudržavni Sporazum o zapošljavanju jugoslavenskih radnika u Australiji, koji je sklopljen 1969. god. između jugoslavenske i australske vlade. Kako u okviru tog Sporazuma pretežno odlazi radna snaga iz SR Make-donije, to je u ovoj republici popisana znatno veći broj zaposlenih u Australiji nego što je to slučaj npr. u SR Hrvatskoj, iz čijeg je primorskog područja mnogo osoba otišlo zbog zaposlenja u Australiju, ali je relativno mali dio njih obuhvaćen popisom. U izvjesnoj mjeri ove razlike u obuhvatu mogle bi se opravdati vjerojatnošću da će među onima koji se u Australiji zapošljavaju u posljednje vrijeme u okviru međudržavnog Sporazuma biti veći broj povratnika nego među onima koji su već pet ili više godina u Australiji i koji su dobro povezani s predratnim emigrantima iz istog kraja.

I među evropskim zemljama postoje znatne razlike u obuhvatu popisanih radnika 1971. Manjak je najmanji u SR Njemačkoj, koja zapošljava preko polovice svih vanjskih migranata iz Jugoslavije. To donekle ukazuje da je Njemačka zemlja u kojoj se radnici iz Jugoslavije u najvećem postotku osjećaju na privremenom radu. Slično je u Francuskoj i Austriji. Sve su to zemlje koje zapošljavaju relativno velik broj jugoslavenskih radnika, a, s izuzetkom Austrije, i općenito velik broj stranih radnika. Za razliku od njih, zemlje koje ograničavaju priliv strane radne snage, Švedska, Švicarska i zemlje Beneluksa, sprovode politiku zadržavanja jugoslavenskih radnika koji u tim zemljama uglavnom imaju dobru kvalifikacijsku strukturu, pa je zbog toga stalnost njihova zadržavanja u tim zemljama rada izražena većim manjkom pri popisu. U tim zemljama, dakle, veći je udio onih kojima se boravak na radu u inozemstvu prilikom popisa nije smatrao privremenim.

Kolikogod popis »osoba na privremenom radu u inozemstvu« nije obuhvatio samo one osobe koje su zaista u inozemstvu privremeno, toliko je neosporno da veći manjak obuhvata popisa u pojedinoj zemlji rada znači manji udio budućih re-emigranata među ukupnim brojem jugoslavenskih radnika u toj zemlji.

Treba napomenuti da su se prije ovog popisa u različitim stručnim časopisima i novinama donosile različite procjene o broju jugoslavenskih radnika u inozemstvu. Sve su te procjene navodile brojeve koji su znatno veći od broja dobivenog popisom, a najčešće veći i od broja koji je u ovom radu dobiven korelacijom popisa na osnovi statističkih podataka zemalja imigracije. Uzroci tome su višestruki.

Isključujući poneka senzacionalistička pretjerivanja o broju jugoslavenskih građana na radu u inozemstvu, koja su se osobito mogla zapaziti u mnogim novinskim člancima, glavni uzrok procjenama o većem broju jugoslavenskih radnika nego što je pokazao rezultat popisa i korelacija tog rezultata, koja je izvršena u prethodnom poglavlju, sastoji se u slabom poznavanju metodologije prikupljanja statističkih podataka o strancima u pojedinoj zemlji imigracije jugoslavenskih radnika. Najčešće su se zbrajali statistički podaci koji imaju različito značenje. Npr. statistička služba SR Njemačke redovito registrira samo broj stranih radnika koji su u Njemačkoj u radnom odnosu, ali ne i one koji rad u SR Njemačkoj vrše samostalno (npr. vlasnici ugostiteljskih i drugih radnji). U Francuskoj npr. statistička služba redovito prati

ukupan broj stranaca po zemljama porijekla, bez obzira da li su aktivni radnici ili izdržavani članovi porodice. Zato su procjene o broju jugoslavenskih radnika u Francuskoj redovito bile dvostruko veće od stvarnog broja zaposlenih jugoslavenskih građana u toj zemlji.

6. Regionalne razlike u obuhvatu popisa radnika u inozemstvu u pojedinim dijelovima Jugoslavije

U nastojanju da se popisom obuhvate svi radnici na radu u inozemstvu, dosadašnja razmatranja ukazuju da je bilo razlika u primjeni metodologije popisa, i to kod organizatora popisa u općinama i popisivača. To je sigurno osnovni razlog utvrđenog manjka u obuhvatu. U prethodnom poglavlju ukazano je da su ovim manjkom u obuhvatu više zahvaćeni radnici koji su na radu u prekomorskim zemljama, jer se u rigoroznijem primjenjivanju službene metodologije popisa za ove radnike lakše moglo pretpostaviti da se u inozemstvu ne nalaze privremeno. I u evropskim zemljama manjak je veći u onim gdje postoji politika asimilacije imigranata (npr. Švedska i zemlje Beneluksa) ili gdje su radnici većih kvalifikacija, pa su se u većem udjelu integrirali (npr. Švicarska).

Ovakav manjak u obuhvatu, koji je nastao zbog neujednačene primjene metodologije popisa, različito je regionalno raspoređen unutar Jugoslavije. Manjak u obuhvatu veći je u područjima u kojima ima više radnika u prekomorskim zemljama i u nekim evropskim zemljama (Švedska, Švicarska, Beneluks). S druge strane, manjak je veći u regijama gdje su organizatori popisa imali kriterij da rad npr. u prekomorskim zemljama nema karakter privremenog rada u inozemstvu (npr. mnoge primorske općine u SR Hrvatskoj).

Drugi osnovni uzrok u manjku obuhvata predviđen je samom metodologijom popisa i njega se nije moglo izbjeći. Taj je manjak uzrokovan činjenicom da za mnoge vanjske migrante nije bilo osoba koje su u zemlji mogle dati potrebne podatke. Ovim manjkom više su zahvaćena gradska naselja, zatim područja iz kojih su radnici ranije počeli odlaziti na rad u inozemstvo, pa ona iz kojih u većem broju odlaze svi članovi porodice.

Na osnovne regionalne razlike u obuhvatu popisa, a posebno na manjke u popisu, ukazat će se prilikom interpretacije rezultata popisa po zemljama rada i republičkom, odnosno pokrajinskom porijeklu vanjskih imigranata iz Jugoslavije.

7. Popis 1971. daje najpouzdanije podatke o strukturnim obilježjima naših vanjskih migracija

Ovim popisom su dobiveni dragocjeni podaci o strukturnim obilježjima vanjskih migracija radne snage iz Jugoslavije, zahvaljujući činjenici da popis nije obuhvatio samo radnike na privremenom radu u inozemstvu, nego sve radnike na radu u stranim zemljama (unatoč manjku u obuhvatu od oko 15% koji je različito distribuiran po zemljama rada i regijama porijekla imigranata. Unatoč izvjesnim propustima u metodologiji i manjku u obuhvatu, popis stanovništva Jugoslavije

1971. god. dao je najcjelovitije i najpouzdanije podatke o strukturnim karakteristikama jugoslavenskih radnika u stranim zemljama, a mnoga strukturna obilježja po prvi put su dobivena upravo ovim popisom.

Ovaj popis radnika u inozemstvu, unatoč iznesenim metodološkim propustima, predstavlja ne samo nenadoknadiv izvor podataka za upoznavanje sadašnjih obilježja naših vanjskih migracija, nego i dragocjeno metodološko iskustvo za buduće popise stanovništva Jugoslavije.

Izneseni manjak u obuhvatu sigurno utječe na strukturna obilježja rezultata popisa radnika zaposlenih u inozemstvu. Međutim, deformacije struktura zbog manjka u obuhvatu u većini slučajeva mogu se zanemariti, a ukoliko u ponekom obilježju mogu imati veće značenje, nastojat ćemo u daljnjoj interpretaciji rezultata popisa ukazati na to.

U interpretaciji rezultata popisa kvantitativna obilježja korigirana su na osnovi statističkih podataka zemalja rada. Korekcija kvantitativnih rezultata popisa izvršena je samo u globalnim kvantitativnim obilježjima za pojedine zemlje rada, kao i za naše republike i autonomne pokrajine porijekla vanjskih migranata.